

УДК 342.7 (477)

Мосьондз Сергій Олександрович –

доктор юридичних наук, професор,
проректор з навчальної та наукової роботи
Університету сучасних знань

Феномен наукового права у системі вітчизняного права

Стаття присвячена з'ясуванню змісту наукового права та визначенню його місця в системі національного права на сучасному етапі розвитку українського суспільства

Ключові слова: наука, наукова діяльність, феномен, наукове право, правове регулювання, зміст, поняття

Статья посвящена выяснению содержания научного права и определению его места в системе национального права на современном этапе развития украинского общества

Ключевые слова: наука, научная деятельность, феномен, научное право, правовое регулирование, содержание, понятие

The article is sanctified to finding out of maintenance of scientific law and determining his location in the system of national right on the modern stage of development of Ukrainian society

Key words: science, scientific activity, phenomenon, scientific right, legal adjusting, maintenance, concept

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового співтовариства можна остаточно стверджувати, що Українська держава вступила у новий етап державного розвитку, що характеризується появою нових відносин, які вимагають відповідного правового регулювання. Зміни у суспільному житті не могли не торкнутися й відносин, які виникають у сфері науки, що мало своїм наслідком появу ідей про необхідність формування нової галузі права – наукового права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Саме цим, власне, і пояснюється той факт, що в сучасних умовах збільшилось число авторів, для яких інститути наукового права стали предметом наукових досліджень. Серед них у першу чергу слід назвати В. Ведяхіна, Ю. Веденєєва, Р. Мельника, Н. Мироненко, А. Селіванова, В. Сергієнка, В. Торкатюка.

Невирішені раніше проблеми. І хоч проблематика феномену наукового права містить доволі широке коло питань, нам видається актуальним наразі звернутися до визначення його місця у системі вітчизняного права та з'ясування змісту окремих його інститутів.

Виклад основного матеріалу. Питання про правову природу наукового права є досить складним та багато у чому суперечливим. Сьогодні, з приводу названої галузі права, науковці висловлюють досить різні погляди щодо його місця у системі вітчизняного права, які в основному зводяться до того, що наукове право є комплексною галуззю права [1; 2; 3; 4]. Висловлюючи власне ставлення до названої точки зору, відзначимо, що із нею не уявляється можливим погодитися.

Зупиняючись на цьому аспекті детальніше неодмінно потрібно навести міркування вченого Р.С. Мельника, який справедливо наголошує на теоретичній та практичній недоцільності вживання поняття «комплексна галузь права», яке лише ускладнює розуміння національної системи права, викликаючи, як наслідок, проблеми у сфері правотворчої та правозастосовчої діяльності [5, с. 33].

Нині, на жаль, приходится констатувати, що юридична наука далеко не завжди орієнтується на потреби суб'єктів правозастосовчої діяльності, яких зокрема навряд чи задовольнить термін «комплексна галузь права» під час вирішення правових спорів, у нашому випадку, за участю суб'єктів

наукової діяльності, оскільки суддям необхідно чітко розуміти правову природу спірних правовідносин, яка, зрозуміло, не може бути комплексною. Невірне визначення правової природи спірних правовідносин, як наслідок, призводить до порушення права фізичних та юридичних осіб на судовий захист порушених прав [5, с. 34].

З огляду на викладене, може скластися думка, що у даній статті мова піде про наукове право як самостійну галузь права. Це міркування також є непереконливим, якщо до уваги взяти той факт, що наукове право, регулюючи передусім відносини, які складаються у ході реалізації державної політики в сфері науки, використовує у переважній більшості випадків інструментарій адміністративного права.

Тому в основу нашого дослідження лягли наукові ідеї Р. С. Мельника щодо системи адміністративного права. Так, на його думку, спроби поверхового удосконалення системи адміністративного права приречені на невдачу насамперед через те, що воно здійснюється на базі радянської системи адміністративного права, у межах якої, з огляду на те, що вона була сформована на ідеологічних засадах тоталітарної держави, не може бути місця для тих інститутів та підгалузей права, які притаманні демократичній, соціальній та правовій державі [6, с. 4–5].

Такий підхід ми вважаємо цілком прийнятним і тому підтримуємо думку Р. С. Мельника про необхідність виділення у межах системи адміністративного права загального адміністративного права та особливого адміністративного права. До загального адміністративного права відносять норми (у тому числі правові принципи), що діють у всіх сферах організації і функціонування публічної адміністрації. Воно об'єднує найбільш типові, загальні в правовому регулюванні зазначеної сфери [7, с. 127]. Особливе адміністративне право має будуватися, зважаючи на перелік обов'язків (функцій) публічної адміністрації. Порядок реалізації кожної з таких функцій, а відповідно регулювання відносин, що будуть виникати в цій сфері між публічною адміністрацією та приватними особами всередині публічної адміністрації, а також між останньою та іншими

суб'єктами публічного права має здійснюватися за рахунок окремої підгалузі особливого адміністративного права [8, с. 327–328].

З викладеного можна зробити висновок, що особливе адміністративне право виступає своєрідною оболонкою, яка поєднує в собі відповідні норми. Ця теза відбита також і у Конституції України, ч. 2 ст. 19 якої, нагадаємо, встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [9]. Інакше кажучи, публічна адміністрація може функціонувати лише у чітко визначеному напрямку з обов'язковим дотриманням положень чинного законодавства, норми якого, власне, і утворюють підгалузі особливого адміністративного права.

Одним з напрямків функціонування публічної адміністрації, як впливає з положень Конституції України, а також базових нормативних актів з питань діяльності суб'єктів публічної адміністрації (законів України «Про Кабінет Міністрів України» [10], «Про місцеві державні адміністрації» [11], «Про органи місцевого самоврядування» [12]) є наука, розвиток та підтримка якої визнається одним з найважливіших завдань будь-якої країни світу.

Безпосередніми суб'єктами реалізації державної політики у сфері науки виступають Міністерство освіти і науки України [13], місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, покликані забезпечувати відповідно до законодавства розвиток науки. Конкретизація названого завдання знайшла закріплення у Законах України: «Про наукову і науково-технічну діяльність» [14]; «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 року [15]; «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 року [16]; «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 року [17]; «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» 08 вересня 2011 року [18]; «Про наукові парки» від 25 червня 2009 року [19] та інших.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що нині в Україні сформована системи нормативних актів, покликаних регулювати порядок організації та діяльності

суб'єктів публічної адміністрації, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері науки. Виконуючи названі завдання, публічна адміністрація тим самим сприяє забезпеченню та реалізації права на свободу наукової творчості громадян України, зафіксованого у ст. 54 Конституції України [9]. Сукупність таких правових норм і об'єднується у рамках наукового права, сформованого у межах особливого адміністративного права України.

Нехтування подібного роду міркуваннями призводить до того, що поза увагою науковців залишені теоретичні питання, які мають значення для пізнання сутності науки. Типовим прикладом тут може бути ситуація з науковим опрацюванням категорії «наукова діяльність», навколо якої будується усе наукове законодавство. З огляду на це, дана категорія мала би стати предметом детального вивчення. Проте, як показав аналіз літератури з адміністративного права, термін «наукова діяльність» зустрічається на її сторінках без будь-яких пояснень. У контексті винесеної у назву тематики спробуємо акцентувати увагу на необхідності виокремлення та детального аналізу інститутів наукового права на прикладі наукової діяльності

Так, у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» поняття «наукова діяльність» позиціонується як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань (ст.1) [14].

Як бачимо, практичне значення визначення полягає у тому, що сформульовані у нормативному акті ознаки даного поняття можуть бути одним з основних критеріїв при віднесенні певних спеціалістів до категорії науковців, того або іншого виду праці до наукової або ненаукової, зарахування тієї або іншої організації до категорії наукових установ.

Усяке поняття, його ознаки повинні відображувати об'єктивну реальність та сутність явищ. Тому необхідно, насамперед, провести структурний аналіз наукової діяльності для того, щоб виявити її елементи (ознаки), які мають правове значення й можуть обумовити виникнення певних правовідносин.

Загальновизнано, що неодмінною ознакою наукової діяльності є наявність у ній елементів творчості. При цьому викликає заперечення підхід до самої творчої діяльності.

Більшість авторів визначають творчість через її результати та їхні ознаки (в основному – новизну результатів) [20; 21; 22].

Результати науки – це продукти діяльності, що одержують об'єктивне вираження й існують окремо від діяльності, у процесі якої вони досягаються. Самі по собі вони не володіють ознаками творчості й повинні визначатися через самостійні ознаки, а не через елементи наукового процесу [23, с. 5]. І навпаки. Для характеристики змісту творчого процесу недостатньо лише вказівки на новизну розв'язуваної проблеми [24, с. 436], яка припускає нестандартний підхід до дослідження, тобто пошук. Разом з тим, на думку А. М. Гарібіяна, нова проблема може бути вирішена з використанням уже відомих методів, способів, у ході формалізованих процесів людської діяльності, які не вимагають елементів пошуку, творчості [25, с. 12].

На переконання В. Ведяхіна, не цілком обґрунтованою є позиція А. М. Гарібіяна, який до творчого процесу включає наступні компоненти: а) постановка наукової проблеми, б) науковий метод, в) систематизація наукових результатів, г) наукові факти, д) гіпотеза й теорія, е) мова науки. Вони характеризують стадійність наукового процесу або науковий інструментарій, але не розкривають сутності творчості як процесу, основною функцією якого є пізнання й пошук нового [26, с. 64].

Отже, перераховані ознаки творчості служать або умовою прояву наукової творчості, або характеризують стадійність творчого процесу, або виходять за межі пізнавального процесу й виступають кваліфікуючими ознаками його результатів, а не самої наукової праці як виду пізнавальної діяльності.

Матеріалістична діалектика розглядає творчість як один з видів пізнавальної діяльності, яка історично сформувала здатність людини відтворювати в певних формах дійсність, що існує незалежно від свідомості. Процес пізнавальної діяльності в науці починається з вибору проблеми й завершується використанням у суспільній практиці її результатів.

Більш правильно характеризувати творчість через категорії «вірогідність» і «варіантність», ознаки яких повинні проявлятися на всіх стадіях наукового процесу.

Уперше на «варіантність» як обов'язкову ознаку творчості звернув увагу Є. Жаріков [27, с. 24]. Однак, «варіантність» він зводить лише до можливості заміни в ході дослідження об'єкта, методів, проблеми в цілому. Але така заміна не виключена й у формалізованих процесах. Крім того, тут не зовсім точно відбивається суть творчого процесу, який полягає, насамперед, у пошуку, виборі варіантів, шляхів дослідження.

Щоб визнати творчість самостійною ознакою наукової діяльності необхідно також визначити, яка саме творчість характерна для наукової праці. У літературі розрізняються технічна та наукова творчість. Наукова творчість – це те, що приводить до створення відкриттів, здобутків науки, а технічна – діяльність, у результаті якої створюються винаходи, раціоналізаторські пропозиції, тобто технічні нововведення. На питання, чи можна технічну творчість вважати різновидом наукової, дається негативна відповідь. Стверджується, що наука відбиває об'єктивний світ, а техніка реконструює його [28, с.12].

Дану позицію не можна визнати безпомилковою. По-перше, техніка – не що інше, як упредметнені в процесі праці знання, тобто вона відбиває об'єктивний світ, але в особливій формі. По-друге, вирізнення технічної творчості як самостійного виду базується на специфіці завдання, яке вирішується в його процесі, на тому, що об'єктом тут є техніка. Однак, варто враховувати, що винахідницька та раціоналізаторська діяльність здійснюється, а техніка реконструюється й удосконалюється не тільки на виробництві, але й у науково-дослідних установах, наукових підрозділах підприємствах, організаціях.

Особлива мета, властива тільки науковій діяльності – це її направленість на одержання нових наукових знань, з необхідністю передбачає визначення ознак поняття «нові знання» як юридично значимих.

Поняття «наукове знання» розглядається в літературі з погляду або стадійності його походження [27, с. 74], або видів й способів одержання, форми й способів використання [29, с. 126]. Структурі ж змісту «наукового знання» приділяється явно недостатня увага. У нього включається лише новий науковий результат. При одержанні ж раніше відомого наукового результату праця, у ході якої отриманий такий

результат, науковою не вважається. Разом з тим, результат творчої наукової діяльності не обов'язково повинен бути новим і тим більше оригінальним [30, с. 42].

Тому можна констатувати, що мета наукових досліджень – не тільки досягнення нових наукових результатів, але й одержання вже відомих шляхом застосування нових наукових методів. Не можна ототожнювати поняття «наукові знання» і «наукові результати», тому що перше включає в якості складової частини «науковий метод». Звичайно, виділення наукових результатів і наукових методів як самостійних продуктів творчої діяльності багато в чому умовне. Якщо перед науковим дослідженням буде стояти мета – розробити новий метод одержання вже відомих результатів, то тут метод є результатом. Однак, не дивлячись на рухливість категорій «науковий результат» і «науковий метод», у кожному разі можна виявити конкретну мету (науковий результат) і конкретний спосіб її досягнення (науковий метод).

Нарешті, останньою ознакою наукової діяльності є наявність особливого суб'єкта, що здійснює наукові розробки. Суб'єкт наукової діяльності завжди соціально детермінований [26, с. 67]

У наш час у науковій діяльності домінують колективні форми праці. В. І. Ленін підкреслював, що вирішення науково-технічних проблем може бути здійснено лише зусиллями організованих державою наукових колективів [31, с. 418]. Разом з тим, не можна обмежувати види суб'єктів наукової діяльності спеціально утвореними для проведення наукових досліджень організаціями. Відповідно до того ж Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» науковий працівник або науково-педагогічний працівник являються безпосередніми її суб'єктами. Як справедливо зауважує Б. В. Ахлібінський, наукові організації повинні визнаватися суб'єктами наукової діяльності другого рівня [32, с. 134].

Висновки. Об'єктивне з'ясування змісту інститутів наукового права, особливо для нашої держави, – складний та неоднозначний процес. І не лише тому, що вони проходять через суб'єктивні міркування дослідників, але й від не завжди усвідомленого бажання з'ясувати їх зміст. Отже, роблячи загальний висновок, варто

підкреслити, що актуальність продовження доктринального вивчення наукового права в

цілому та інститутів наукового права зокрема виглядає беззаперечною.

Список використаних джерел:

1. Мельников И. И. Структура законодательства о науке как отрасли права / И. И. Мельников, Г. К. Сафаралиев, А. П. Бердашкевич. – М. : Изд. Гос. Думы, 2002. – 264 с.
2. Законодательство о науке: Современное состояние и перспективы развития / Отв. ред. В. В. Лапаева. – М. : Норма, 2009. – 400 с.
3. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації / Упоряд. Г. О. Андрощук, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 304 с.
4. Селіванов А. О. Наука і закон: Перший досвід системного аналізу законодавства у сфері науки і науково-технічної діяльності / А. О. Селіванов. – К. : Логос, 2003. – 262 с.
5. Мельник Р. С. Муніципальне право у системі національного права / Р. С. Мельник // Центральнотраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС : збірник наук. праць. – Кіровоград, 2010. – Спеціальний випуск. – С. 31–36.
6. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Мельник Роман Сергійович. – Х., 2010. – 415 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у 2 т. : Т. 1. Загальна частина / редколегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К. : Вид-во «Юрид. думка», 2005. – 2005. – 624 с.
8. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : монографія / Р. С. Мельник. – Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – 398 с.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. - 1996.- № 30. – Ст. 141.
10. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 07 жовтня 2010 р. № 2591-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2591-17>.
11. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
11. Про органи місцевого самоврядування : Закон України від 07 червня 2001 р. № 2493-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
13. Питання Міністерства освіти і науки України: Указ Президента України від 25 квітня 2013 року № 240/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2013>.
14. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 01.12.98 // Відомості Верховної Ради України. - 1999.- № 2-3. - Ст. 20.
15. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.93 // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 33. - Ст. 345.
16. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України 10.02.95 // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 9. - Ст. 56.
17. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 40. - Ст. 363.
18. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 09 вересня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 4. - Ст. 23.
19. Про наукові парки: Закон України від 25.06.09 // Відомості Верховної Ради України. - 2009. - № 51. - Ст. 757.
20. Гордієнко С.Г. Методологічні основи пізнання теорії захисту інтелектуальної власності в Україні : [моногр.] / С.Г. Гордієнко. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2008. – 326 с.
21. Право інтелектуальної власності: схеми та роз'яснення : [навч. посібн. / О.В.Ієвіня, В. П. Мироненко, Н. В. Павловська та ін. — К. : КНТ, 2007. – 248 с.
22. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підруч. для вузів / Є.О. Харитонов, О.І. Харитовнова, О.В. Старцев; ред. О.В. Старцев. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – К. : Істина, 2009. – 475 с.

23. Белиловский Е. Л. Проблемы гражданско-правового регулирования отношений, возникающих в связи с созданием научных результатов / Е. Л. Белиловский / Автореф. дис. на соиск. ... к.ю.н. - М., 1971. – 19 с.
24. Клаус Г. Кибернетика и философия / Г. Клаус. - М. : Иностранная литература, 1963. – 672 с.
25. Гарибян А. М. Авторское право на произведения науки в СССР / А. М. Гарибян / Автореф. дис. на соиск. ... к.ю.н. - М., 1966. – 18 с.
26. Ведяхин В. М. Научная деятельность - объект правового регулирования / В. М. Ведяхин // Правоведение. – 1977. - № 6. – С. 62-69.
27. Жариков Е. Научный поиск / Е. Жариков. - К., 1967. – 194 с.
28. Доркин А. И., Гаврилов Э. П. Изобретательское и авторское право / А. И. Доркин, Э. П. Гаврилов // Вопросы изобретательства. – 1974. - № 10. – С. 11-17.
29. Зиновьев А. А. Логическая структура научного знания / А. А. Зиновьев. - М., 1965. – 318 с.
30. Рассудовский В. А. Правовая охрана результатов научного творчества / В. А. Рассудовский // Советское государство и право. – 1968. - № 6. - С. 41—43.
31. Ленин В. И. Полное собрание сочинений: в 55 томах / В. И. Ленин. – М. : Издательство политической литературы, 1971. – Том 1. – 663 с.
32. Ахлибининский Б. В. Проблемы прогнозирования и управления на учно-техническом прогрессом / Б. В. Ахлибининский. - Л. : Лениздат, 1974. – 284 с.